

Наталія Мельник
Національний авіаційний університет
м. Київ (Україна)

**Подолання комунікаційних бар'єрів викладачами
закладів вищої освіти в умовах змішаного освітнього
процесу в контексті світової пандемії**

***Анотація.** Автором представлено аналіз особливостей організації освітнього процесу в закладах вищої освіти України, визначено основні причини виникнення комунікативних бар'єрів в нових умовах, пов'язаних із запровадженням карантинних заходів та вимушеним соціальним дистанціюванням. Представлено аналіз результатів проведеного міні-дослідження щодо проблем, з якими зустрічаються викладачі в умовах світової пандемії та окреслено вектори траєкторії змін з урахуванням отриманого в період жорсткого карантину досвіду.*

***Ключові слова:** комунікативні бар'єри, заклади вищої освіти, змішана форма організації освітнього процесу, викладачі, світова пандемія.*

***Abstract.** The author presents an analysis of the organization of the educational process in higher education institutions of Ukraine, identifies the main causes of communication barriers in the new conditions associated with the introduction of quarantine measures and forced social distancing. An analysis of the results of a mini-study on the problems faced by teachers in a global pandemic and outlines the vectors of the trajectory of change, taking into account the positive experience of individual European countries.*

***Key words:** communicative barriers, higher education institutions, mixed form of educational process organization, teachers, global pandemic.*

Організація освітнього процесу в сучасних закладах вищої освіти детермінується швидкими трансформаціями у суспільстві та світі. На разі багато в чому освітній процес визначається епідеміологічною ситуацією як в локальних, регіональних, так і в світових, регіональних масштабах. Пандемія глобального масштабу, пов'язана з поширенням небезпечного для здоров'я

та життя людей вірусу створила нову реальність функціонування соціуму, ситуація пов'язана з Covid-19 уже другий рік поспіль змушує людей до соціального дистанціювання, до змін у формах роботи та взаємодії між собою, змусила мільйони людей змінити та переоцінити значення міжособистісної і професійної комунікації.

Означені процеси позначились на всіх сферах суспільно-політичного та економічного життя. Найбільш гостро на вимушене соціальне дистанціювання відреагувала освітня система, оскільки це одна із найперших сфер, в якій соціальна, міжособистісна, професійна безпосередня комунікація є важливим пріоритетом задля ефективних результатів навчання. Однак, і освітня система в глобальних масштабах вимушена була адаптуватися до нових викликів сучасності. Вища освіта не стала винятком. Окремою проблемою забезпечення якісного та ефективного освітнього процесу стала професійна підготовка студентів мовних спеціальностей та викладання іноземних мов для студентів різних профілів у дистанційному форматі, комунікативна складова яких має становити не менше 70-80 відсотків.

В умовах переходу на дистанційний формат науково-педагогічні кадри, які викладають іноземні мови, незважаючи на загальну потенційну готовність закладів вищої освіти до реалізації дистанційних форм навчання, зіштовхнулися з проблемою забезпечення якісного освітнього процесу. Про це свідчать нещодавно проведені опитування вчителів та науково-педагогічної спільноти. Так, за результатами досліджень, найбільш частотною проблемою в реалізації дистанційного навчання, за даними всіх респондентів, є те, що не всі учні / студенти виходять на зв'язок (роблять домашні завдання, беруть участь в онлайн-уроках тощо). Таку відповідь надали близько 73% опитаних. Майже 50% респондентів зазначили, що проблемою також є відсутність попереднього досвіду реалізації дистанційного навчання. 14,4% вказали, що утруднює процес відсутність потрібної техніки вдома. 5% зауважили, що проблемою є відсутність потрібної техніки у школі. 2,3% зазначили, що проблема полягає у відсутності необхідної техніки в учнів. Понад 1% респондентів запевнили, що не мали

жодних проблем в процесі реалізації дистанційного навчання, однак виокремили негативні сторони такої форми освіти, серед яких відсутність безпосереднього контакту, ненормованість робочого часу, методичні аспекти тощо [8].

Започатковано дослідження, яке має визначити виклики для української академічної спільноти в умовах COVID 19 [7].

З огляду на зазначене, можемо констатувати, що труднощі, з якими зустрічаються викладачі іноземних мов в умовах соціального дистанціювання в освітньому середовищі, спровоковані багатьма чинниками, серед яких соціальні, психологічні, методичні, інформаційно-комунікаційні та комунікативні, культурні, економічні та адміністративні тощо. За таких умов виникнення комунікативних бар'єрів між викладачем та студентами – просто неминуче. Відтак, постає необхідність пошуків оптимальних форм подолання комунікативних бар'єрів до роботи в умовах вимушеного соціального дистанціювання.

Мета дослідження представленої у даній статті полягає у визначенні комунікативних бар'єрів, з якими зустрічаються викладачі іноземних мов у закладах вищої освіти України в контексті карантинних заходів та вимушеного соціального дистанціювання, спровокованих COVID-19.

Для якісної реалізації мети дослідження нами було виокремлено такі поетапні завдання:

- проаналізувати особливості організації освітнього процесу закладів вищої освіти України в умовах карантинних обмежень;

- провести міні-анкетування викладачів іноземних мов вищих навчальних закладів України, визначити комунікаційні бар'єри та причини їх виникнення, що виникали в період адаптації до роботи в умовах вимушеного соціального дистанціювання;

Дослідження представлено у даній статті здійснювалося у два етапи. За результатами першого етапу було здійснено аналіз особливостей організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, зокрема організація викладання іноземних мов у дистанційному форматі в період жорсткого карантину. Впродовж другого етапу було здійснено он-лайн опитування

викладачів іноземних мов щодо труднощів та особливостей подолання різних бар'єрів організації освітнього процесу в умовах вимушеного соціального дистанціювання; визначено причини виникнення цих бар'єрів.

Серед комплексу теоретичних методів дослідження застосовано системно-цілісний аналіз, синтез, узагальнення, дедуктивні та індуктивні практики уможливають об'єктивне наукове бачення проблем форсованого запровадження дистанційного та змішаного навчання в умовах соціального дистанціювання. Щодо емпіричних методів, то основними були діагностичні (спостереження, бесіди, опитування, анкетування, тестування, вивчення документації), формувальні (практикуми, круглі столи, обговорення, відкриті дискусії тощо) та контрольні (повторне анкетування, інтерв'ю, опитувальники тощо).

Задля чіткого розуміння поняття «комунікативний бар'єр» в контексті викладання іноземних мов, зазначимо, що під терміном «комунікативний», спроможний до встановлення зв'язків та обміну інформацією у різних цілях [1, с. 562], це – процес передачі освітньої інформації під час якого і мова і мовлення педагога забезпечує створення сприятливої атмосфери для усіх учасників освітнього процесу; в цьому аспекті якість мови педагога визначається якістю та кількістю думок, висловлених педагогом, розумінням педагогічної цілі педагогом, комунікативними вміннями та авторитетом педагога [4, с. 132]; комунікативний, той що пов'язаний з обміном інформації між двома і білою кількістю осіб [6, с. 130]. Отже, комунікативний, у контексті освітнього процесу, це той, що пов'язаний з якісним обміном освітньої інформації та міжособистісним спілкування з метою досягнення освітньої мети. Досліджуючи поняття «бар'єр», в контексті «бар'єр спілкування» – це особистісний фактор соціально-психологічного характеру, що стає на заваді взаєморозумінню та соціальній взаємодії [6, с. 31], «*комунікативний бар'єр*» в освітньому процесі закладу вищої освіти в умовах вимушеного соціального дистанціювання визначаємо як процес не ефективного обміну інформації освітнього змісту та ускладненого здійснення оптимальної міжособистісної та групової комунікації між суб'єктами освітнього процесу, що

спричинене технічними засобами навчання (якість та швидкість зображення, звуку, передачі відео- та звуко- навчальних матеріалів тощо) та може супроводжуватися непорозуміннями та порушенню оптимальної соціальної взаємодії у заданих соціально-педагогічних умовах.

У зв'язку з епідеміологічною ситуацією, що склалася в Україні та світі в цілому, з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), вищі заклади освіти перейшли на за короткий період часу змушені були форсовано переходити до дистанційної форми навчання. З метою оптимізації роботи викладачів закладів вищої освіти було розроблено чисельні та різні за формою, структурою та змістом положення щодо тимчасового дистанційного навчання в університетах, що мали на меті зорієнтувати управлінський, науково-педагогічний персонал та студентів у подальших діях та організації освітнього процесу. Особливо складно до переведення дисциплін на дистанційне навчання, як засвідчило первинне усне опитування, було для викладачів гуманітарних дисциплін, а саме викладачів іноземних мов, методики навчання та викладання іноземної мови та літератури, історії мови та інших фахових дисциплін.

В перші місяці жорсткого карантину в мережі Інтернет фахівці та практики викладання іноземних різних рівнів активно стали розміщувати методичні матеріали та провадити он-лайн вебінари з проблем забезпечення освітнього процесу в умовах вимушеного соціального дистанціювання [2]. Фахівці ділилися досвідом та власними методичними розробками, які уможлилювали хоч якусь організацію навчання іноземних мов дистанційно. На різних платформах пропонувалися дистанційні курси вивчення іноземних мов, проходження та в окремих випадках сертифікація про завершення курсу [9; 3], здійснювались дослідження пов'язані з різними бар'єрами комунікацій [11] та особливостями адаптації студентів до умов жорсткого карантину [5] та провідні європейські практики професійної підготовки в умовах світових освітніх трансформацій [10]. Означені ресурси стали вагомим допоміжним інструментарієм для викладання іноземних мов, однак не всім викладачам вдалося доцільно застосовувати їх в

освітньому процесі. Найбільш оптимальними для використання викладачами іноземних мов стали такі системи дистанційного навчання як: MOODLE, Google Презентації (GooglePresentations), ZOOM, месенджерів Skype, Viber, WhatsApp, Telegram та інші), персональних комп'ютерів. Особливо актуальним для викладачів у закладах вищої освіти України стали платформи ZOOM та Google meet, які забезпечували пряме, неопосередковане спілкування викладачів зі студентами, що особливо важливим було для викладачів іноземних мов, методик викладання та дисциплін педагогічного циклу. Однак, як засвідчило первинне опитування виникали комунікативні бар'єри, що були пов'язані насамперед з якістю зв'язку, неможливістю проконтролювати самостійність роботи студента та його відповідей, зокрема було складно зрозуміти чи студент спілкується по темі самостійно чи просто читає з екрану комп'ютера. Такі аспекти зумовлюють виникнення непорозумінь та питання об'єктивності оцінювання усної комунікації студентів тощо.

Здійснене дослідження дозволило виявити такі особливості подолання комунікативних бар'єрів у закладах вищої освіти України: поетапність, психологічна готовність до професійної діяльності в нових умовах та гнучкість у пристосування до них, формування готовності до змін у методичних прийомах та методах в умовах вимушеного соціального дистанціювання, оволодіння ІКТ організації освітнього процесу.

Щодо першої особливості, то *поетапність* проявилась у тому, що спочатку викладачі іноземних мов у перші дні жорсткого карантину були частково дезорієнтовані, ніхто не знав як діяти, що робити, щоб забезпечити освітній процес. Після двох тижнів карантину в багатьох університетах, було вже проведено інструкції, прийняті положення щодо дистанційної освіти у умовах карантину і 25 % викладачів уже працювали на різних платформах дистанційного навчання. Через місяць і півтора основна маса викладачів іноземних мов уже проводили свої заняття використовуючи різні платформи з відео-зв'язком, що засвідчило майже 75 % адаптованості викладачів до роботи в умовах вимушеного соціального дистанціювання.

Наступна особливість подолання бар'єрів проявилась у ***поступовому формуванні психологічної готовності викладачів іноземних мов*** до професійної діяльності в нових умовах та гнучкості у пристосуванні до кардинальних змін освітнього процесу та роботи в умовах невизначеності. На початку запровадження карантину викладачам не вистачало гнучкості реагування на нові соціальні вимоги та запити студентів. Психологічна неготовність була спровокована такими емоційними реакціями як страх невизначеності, фрустрація через власну неспроможність реалізувати якісно освітній процес, психологічною пригніченістю через побоювання захворіти та через страх втратити рідних через пандемію, переживаннями як методично правильно організувати свою роботу, як перейти лише з репродуктивних типів завдань (переважно письмово виконаних завдань, розміщених у Google classroom або надісланих через пошту) з іноземної мови до творчих (спілкування та мовленнєва комунікація) тощо.

Наступним був подоланий бар'єр недостатньої методичної готовності до змін у методичних прийомах та методах до роботи в умовах вимушеного соціального дистанціювання, що проявлялась у нерозумінні, як адаптувати програму дисципліни до викладання дистанційно та які методичні методи і прийоми використовувати у процесі дистанційних занять. Причинами методичної невідповідності полягали у тому, що в університетах, особливо гуманітарних, форми дистанційного навчання впроваджувалися дуже повільно, політика щодо викладачів гуманітарних дисциплін та викладання ними дистанційних занять була лояльною інколи взагалі дисципліни гуманітарного циклу не належали до таких, які варто переводити у дистанційний формат, підготовка науково-педагогічних кадрів до роботи на дистанційних платформах в окремих університетах не здійснювалась взагалі.

Важливим етапом у подоланні комунікативних бар'єрів ***стало осолодіння ІКТ організації освітнього процесу*** та викладання іноземної мови в дистанційному форматі через різні платформи та комунікаційні засоби спілкування (Zoom, Skype, Viber, Google meet тощо). Комунікативні бар'єри, які вже виникали у процесі он-лайн спілкування виникали рідше та не

викликати різкого невдоволення студентів щодо способів оволодіння навчального матеріалу. Однак, проблеми якості зв'язку та зображення, підключення студентів до он-лайн платформ та їхню готовність спілкуватись все ж залишається відкритим для дискусії та дослідження питанням.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє не лише виокремити причини комунікативних бар'єрів викладачів іноземних мов до яких відносимо (психологічні, методичні, соціальні, ІКТ тощо), але й запропонувати, рекомендації щодо оптимальних стратегій подолання означених бар'єрів викладачів іноземних мов у закладах вищої освіти України до роботи в умовах вимушеного соціального дистанціювання, спровокованого світовою пандемією COVID-19. Відповідно до отриманих результатів та відкритих наукових обговорень, що організовувались авторам статті на початку весни та осені 2020, сформовано такі основні стратегії подолання комунікативних бар'єрів викладачами іноземних мов до роботи під час карантину, а саме:

1. Внесення змін до режиму роботи викладача.
2. Корегування індивідуальних планів викладачів в умовах карантину.
3. Постійне поповнення інформаційними матеріалами дистанційної системи MOODLE.
4. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою освітніх веб-ресурсів під час карантину.
5. Постійний моніторинг переваг та недоліків дистанційного навчання у закладах вищої освіти.

Зазначені позиції не є абсолютно кінцевими і можуть беззаперечно піддаватися подальшому обговоренню та науковій дискусії. Дослідження представлено на сторінках даної статті є лише першим моніторинговим аналізом комунікативних бар'єрів викладачів іноземних мов вищих закладів України до роботи в умовах карантинних обмежень та вимушеного соціального дистанціювання, що було спричинене COVID-19. Наступним етапом започаткованого дослідження передбачається участь у міжнародній науково-практичній конференції з проблем подолання комунікативних та інших бар'єрів

забезпечення якісної організації освітнього процесу в умовах пандемії, де буде можливість залучити до обговорення проблеми колег із інших європейських країн, поділитися своїми результатами та попередніми висновками щодо оптимізації викладачів іноземних мов до роботи в умовах пандемії та залучити до проведення міжнародного моніторингу цієї проблеми. За результатами проведеної роботи планується також розробка методичних рекомендацій щодо оптимізації адаптивності викладачів іноземних мов у закладах вищої освіти в умовах карантинних заходів та вимушеного соціального дистанціювання за різними блоками, а саме: психологічний, соціально-економічний, методичний, інформаційно-комунікаційний тощо.

Окремого моніторингу потребують також такі аспекти професійної діяльності викладачів іноземних мов як спроможність забезпечення якісного освітнього процесу, забезпечення об'єктивності оцінювання роботи студентів у дистанційному форматі комунікації, широкий фітбек науково-педагогічної та студентської спільноти на новий формат навчання у новому навчальному році, який в Україні та різних регіонах світу також розпочався карантинними обмеженнями.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. Бусел В. Т. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. [Викладання іноземної мови в умовах дистанційного та ... – YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=U5TOjsdTfQc)[Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=U5TOjsdTfQc>
3. Карантин змінив способи вивчення іноземних мов: як використовувати ситуацію [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.forumdaily.com/uk/prilozheniya-dlya-izucheniya-inostrannykh-yazykov-nabirayut-populyarnost-stoit-li-perezhyvat-prepodavatelyam/>
4. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. – Москва : ИКЦ «МарТ»; Ростов-на-Дону : Издат. центр «МарТ», 2005. – 448 с.
5. Мельник Н. І. Формування гнучкості освітнього маршруту студента у процесі вивчення іноземних мов в умовах

форсованого дистанційного навчання. Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: збірник наукових праць / за заг. ред. О.В. Ковтун. Київ: НАУ, 2020. – С. 96–103.

6. Профессиональное образование. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / под ред. С. М. Вишняковой. – Москва : НМЦСПО, 1999. – 538 с.

7. Українська академічна спільнота і виклики COVID 19.

https://docs.google.com/forms/d/11_u6c10UgRNXMROkEfsH2mMt bkdEtWENAQNS5dIXD8E/viewform?chromeless=1&edit_requeste d=true

8. Чи працює дистанційна освіта в Україні? Дослідження. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://pedpresa.com.ua/202228-chy-pratsyuye-dystantsijna-osvita-v-ukrayini-doslidzhennya.html>

9. Coursera [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.coursera.org/courses?authType=google&errorCode=unknownStatus&query=free>

10. Nataliia I. Melnyk, Valentyna M. Vertuhina, Liubov V. Artemova, Oksana O. Avramenko, Nataliia M. Pavlushchenko (2020). Progressive Practices of Government management in Preschool Teachers Professional Training in Western European Countries. Universal Journal of Educational Research, 8(10), 4591-4602. DOI: 10.13189/ujer.2020.081027. http://www.hrpub.org/journals/article_info.php?aid=9806

11. Olena Kovtun, Nataliia Khaidari, Tetiana Harmash, Nataliia Melnyk. Communication in Civil Aviation: Linguistic Analysis for Educational Purpose. Proceedings of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019), Lviv, Ukraine, November 29, 2019. – P. 483–495. <http://ceur-ws.org/Vol-2588/paper40.pdf>